
PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

III etap edukacyjny

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do rozumienia i oceny wydarzeń życia publicznego.

VI. Rozumienie zasad gospodarki rynkowej.

Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.

1. Podstawowe umiejętności życia w grupie. Uczeń:

- 1) omawia i stosuje zasady komunikowania się i współpracy w grupie (np. bierze udział w dyskusji, zebraniu, wspólnym działaniu);
- 2) wymienia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- 3) przedstawia i stosuje podstawowe sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie i między grupami;
- 4) wyjaśnia na przykładach, jak można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań grupy lub jak im się przeciwstawić.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
2. Życie społeczne. Uczeń:
 - 1) podaje przykłady zbiorowości, grup, społeczności i wspólnot; charakteryzuje rodzinę i grupę rówieśniczą jako małe grupy;
 - 2) wyjaśnia na przykładach znaczenie podstawowych norm współżycia między ludźmi, w tym wzajemności, odpowiedzialności i zaufania;
 - 3) charakteryzuje życie szkolnej społeczności, w tym rolę samorządu uczniowskiego; wyjaśnia, na czym polega przestrzeganie praw ucznia;
 - 4) rozpoznaje role społeczne, w których występuje, oraz związane z nimi oczekiwania;
 - 5) wyjaśnia, jak tworzą się podziały w grupie i w społeczeństwie (np. na „swoich” i „obcych”), i podaje możliwe sposoby przeciwstawiania się przejawom nietolerancji.
 3. Współczesne społeczeństwo polskie. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje – odwołując się do przykładów – wybrane warstwy społeczne, grupy zawodowe i style życia;
 - 2) omawia problemy i perspektywy życiowe młodych Polaków (na podstawie samodzielnie zebranych informacji);
 - 3) przedstawia wybrany problem społeczny ważny dla młodych mieszkańców swojej miejscowości i rozważa jego możliwe rozwiązania.
 4. Być obywatelem. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, jak człowiek staje się obywatelem w sensie formalnym (prawo ziemi, prawo krwi, nadanie obywatelstwa);
 - 2) podaje przykłady uprawnień i obowiązków wynikających z posiadania polskiego obywatelstwa;
 - 3) przedstawia cechy dobrego obywatela; odwołując się do historycznych i współczesnych postaci, wykazuje znaczenie postaw i cnót obywatelskich.
 5. Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń:
 - 1) przedstawia główne podmioty życia publicznego (obywatele, zrzeszenia obywatelskie, media, politycy i partie, władza, instytucje publiczne, biznes itp.) i pokazuje, jak współdziałają i konkurują one ze sobą w życiu publicznym;
 - 2) uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania;
 - 3) przedstawia przykłady działania organizacji pozarządowych i społecznych (od lokalnych stowarzyszeń do związków zawodowych i partii politycznych) i uzasadnia ich znaczenie dla obywateli;
 - 4) wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym, krajowym, europejskim i światowym;
 - 5) opracowuje – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz).

-
6. Środki masowego przekazu. Uczeń:
 - 1) omawia funkcje i wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu w życiu obywateli;
 - 2) charakteryzuje prasę, telewizję, radio, Internet jako środki masowej komunikacji i omawia wybrany tytuł, stację czy portal ze względu na specyfikę przekazu i odbiorców;
 - 3) wyszukuje w mediach wiadomości na wskazany temat; wskazuje różnice między przekazami i odróżnia informacje od komentarzy; krytycznie analizuje przekaz reklamowy;
 - 4) uzasadnia, posługując się przykładami, znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie; odczytuje i interpretuje wyniki wybranego sondażu opinii publicznej.
 7. Wyborcy i wybory. Uczeń:
 - 1) przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych, krajowych i europejskich;
 - 2) wymienia zasady demokratycznych wyborów i stosuje je w głosowaniu w szkole;
 - 3) wskazuje, czym powinien kierować się obywatel, podejmując decyzje wyborcze;
 - 4) krytycznie analizuje ulotki, hasła i spoty wyborcze.
 8. Naród i mniejszości narodowe. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co dla niego oznacza być Polakiem (lub członkiem innej wspólnoty narodowej) i czym obywatelstwo różni się od narodowości;
 - 2) wyjaśnia, uwzględniając wielonarodowe tradycje Polski, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają wspólne dzieje, kultura, język i tradycja;
 - 3) wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) żyjące obecnie w Polsce i przedstawia przysługujące im prawa; na podstawie samodzielnie zebranych materiałów charakteryzuje jedną z tych grup (jej historię, kulturę, obecną sytuację);
 - 4) wyjaśnia, co to jest Polonia i w jaki sposób Polacy żyjący za granicą podtrzymują swoją więź z ojczyzną.
 9. Patriotyzm dzisiaj. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co łączy człowieka z wielką i małą ojczyzną i omawia te więzi na własnym przykładzie;
 - 2) uzasadnia, że można równocześnie być Polakiem, Europejczykiem i członkiem społeczności światowej;
 - 3) wyjaśnia, odwołując się do wybranych przykładów, czym według niego jest patriotyzm; porównuje tę postawę z nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem;
-

-
- 4) wykazuje, odwołując się do Holokaustu oraz innych zbrodni przeciw ludzkości, do jakich konsekwencji prowadzić może skrajny nacjonalizm;
 - 5) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają dziś relacje między narodami.
10. Państwo i władza demokratyczna. Uczeń:
 - 1) wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym jest władza państwowa;
 - 2) wskazuje różnice w sytuacji obywatela w ustroju demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym;
 - 3) wyjaśnia zasady: większości, pluralizmu i poszanowania praw mniejszości w państwie demokratycznym;
 - 4) wskazuje najważniejsze tradycje demokracji (antyczna, europejska, amerykańska, polska);
 - 5) porównuje demokrację bezpośrednią z przedstawicielską oraz większością z konstytucyjną (liberalną);
 - 6) wyjaśnia, czym są prawa człowieka i uzasadnia ich znaczenie we współczesnej demokracji;
 - 7) rozważa i ilustruje przykładami zalety i słabości demokracji.
 11. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co to znaczy, że konstytucja jest najwyższym aktem prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 2) omawia najważniejsze zasady ustroju Polski (suwerenność narodu, podział władzy, rządu prawa, pluralizm);
 - 3) korzystając z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej omawia podstawowe prawa i wolności w niej zawarte;
 - 4) wyszukuje w środkach masowego przekazu i analizuje przykład patologii życia publicznego w Polsce.
 12. System wyborczy i partyjny. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, jak przeprowadzane są w Polsce wybory prezydenckie i parlamentarne;
 - 2) wskazuje, odwołując się do wybranych przykładów, różnice między systemem dwupartyjnym a systemem wielopartyjnym;
 - 3) wymienia partie polityczne obecne w Sejmie; wskazuje te, które należą do koalicji rządzącej, i te, które pozostają w opozycji.
 13. Władza ustawodawcza w Polsce. Uczeń:
 - 1) przedstawia zadania i zasady funkcjonowania polskiego parlamentu, w tym sposób tworzenia ustaw;
 - 2) sporządza, na podstawie obserwacji wybranych obrad parlamentu, notatkę prasową o przebiegu tych obrad i przygotowuje krótkie wystąpienie sejmowe w wybranej sprawie.
-

-
14. Władza wykonawcza. Uczeń:
 - 1) wskazuje najważniejsze zadania prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i wyszukuje w środkach masowego przekazu informacje o działaniach urzędującego prezydenta;
 - 2) wyjaśnia, jak powoływany jest i czym zajmuje się rząd polski; podaje nazwisko premiera, wyszukuje nazwiska ministrów i zadania wybranych ministerstw;
 - 3) wymienia zadania administracji rządowej i podaje przykłady jej działań;
 - 4) wyjaśnia, co to jest służba cywilna i jakimi zasadami powinien się kierować urzędnik państwowy.
 15. Władza sądownicza. Uczeń:
 - 1) przedstawia organy władzy sądowniczej, zasady, wedle których działają sądy (niezawisłość, dwuinstancyjność) i przykłady spraw, którymi się zajmują;
 - 2) wyjaśnia, czym zajmuje się Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.
 16. Samorzady i ich znaczenie. Uczeń:
 - 1) uzasadnia potrzebę samorządności w państwie demokratycznym i podaje przykłady działania samorządów zawodowych i samorządów mieszkańców;
 - 2) wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości; odnosi je do przykładów z życia własnego regionu i miejscowości.
 17. Gmina jako wspólnota mieszkańców. Uczeń:
 - 1) przedstawia podstawowe informacje o swojej gminie, wydarzenia i postaci z jej dziejów;
 - 2) wymienia najważniejsze zadania samorządu gminnego i wykazuje, jak odnosi się to do jego codziennego życia;
 - 3) przedstawia sposób wybierania i działania władz gminy, w tym podejmowania decyzji w sprawie budżetu;
 - 4) nawiązuje kontakt z lokalnymi instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi oraz podejmuje współpracę z jedną z nich (w miarę swoich możliwości);
 - 5) pisze podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnia prosty druk urzędowy;
 - 6) odwiedza urząd gminy i dowiaduje się, w jakim wydziale można załatwić wybrane sprawy.
 18. Samorząd powiatowy i wojewódzki. Uczeń:
 - 1) przedstawia sposób wybierania samorządu powiatowego i wojewódzkiego oraz ich przykładowe zadania;
 - 2) porównuje – na wybranych przykładach – zakres działania samorządu wojewódzkiego z zakresem działania wojewody;
-

-
- 3) przygotowuje plakat, folder, stronę internetową lub inny materiał promujący gminę, okolicę lub region.
19. Relacje Polski z innymi państwami. Uczeń:
 - 1) przedstawia najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej (stosunki z państwami Unii Europejskiej i Stanami Zjednoczonymi, relacje z sąsiadami);
 - 2) charakteryzuje politykę obronną Polski; członkostwo w NATO, udział w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych;
 - 3) przedstawia relacje Polski z wybranym państwem na podstawie samodzielnie zebranych informacji;
 - 4) wyjaśnia, czym się zajmują ambasady i konsulaty.
 20. Integracja europejska. Uczeń:
 - 1) przedstawia cele i etapy integracji europejskiej (traktaty rzymskie, traktaty z Maastricht, Nicei, Lizbony);
 - 2) wyjaśnia, czym zajmują się najważniejsze instytucje Unii Europejskiej (Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska);
 - 3) wyjaśnia, jak w Unii Europejskiej realizowane są zasady pomocniczości i solidarności;
 - 4) wyjaśnia, skąd pochodzą środki finansowe w budżecie unijnym i na co są przeznaczane;
 - 5) wskazuje na mapie członków Unii Europejskiej i uzasadnia swoją opinię na temat jej dalszej integracji i rozszerzania;
 21. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń:
 - 1) przedstawia prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej;
 - 2) wyszukuje informacje na temat korzystania ze środków unijnych przez polskich obywateli, przedsiębiorstwa i instytucje;
 - 3) formułuje i uzasadnia własne zdanie na temat korzyści, jakie niesie ze sobą członkostwo w Unii Europejskiej, odwołując się do przykładów z własnego otoczenia i całego kraju.
 22. Współpraca i konflikty międzynarodowe. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, czym zajmuje się ONZ, jej najważniejsze organy (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny) i wybrane organizacje międzynarodowe;
 - 2) wskazuje na mapie miejsca najpoważniejszych konfliktów międzynarodowych; omawia przebieg i próby rozwiązania jednego z nich.
 23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:
 - 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
-

-
- 2) uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się (w miarę swoich możliwości) w działania instytucji (także pozarządowych), które ją prowadzą;
 - 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
 - 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy);
 - 5) ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie;
 - 6) wyjaśnia, co to jest terroryzm i w jaki sposób próbuje się go zwalczać.
24. Praca i przedsiębiorczość. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na przykładach z życia własnej rodziny, miejscowości i całego kraju, w jaki sposób praca i przedsiębiorczość pomagają w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych;
 - 2) przedstawia cechy i umiejętności człowieka przedsiębiorczego; bierze udział w przedsięwzięciach społecznych, które pozwalają je rozwinąć;
 - 3) stosuje w praktyce podstawowe zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów).
25. Gospodarka rynkowa. Uczeń:
- 1) przedstawia podmioty gospodarcze (gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo) i związki między nimi;
 - 2) podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania; stosuje zasady racjonalnego gospodarowania w odniesieniu do własnych zasobów (np. czasu, pieniędzy);
 - 3) charakteryzuje gospodarkę rynkową (prywatna własność, swoboda gospodarowania, konkurencja, dążenie do zysku, przedsiębiorczość);
 - 4) wyjaśnia działanie prawa podaży i popytu oraz ceny jako regulatora rynku; analizuje rynek wybranego produktu i wybranej usługi.
26. Gospodarstwo domowe. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na przykładach, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe;
 - 2) wymienia główne dochody i wydatki gospodarstwa domowego; układa jego budżet;
 - 3) przygotowuje budżet konkretnego przedsięwzięcia z życia ucznia, klasy, szkoły; rozważa wydatki i źródła ich finansowania;
 - 4) wyjaśnia, jakie prawa mają konsumenci i jak mogą ich dochodzić.
27. Pieniądz i banki. Uczeń:
- 1) przedstawia na przykładach funkcje i formy pieniądza w gospodarce rynkowej;
 - 2) wyjaśnia, czym zajmują się: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych;

-
- 3) wyszukuje i zestawia ze sobą oferty różnych banków (konta, lokaty, kredyty, fundusze inwestycyjne); wyjaśnia, na czym polega oszczędzanie i inwestowanie.
28. Gospodarka w skali państwa. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia terminy: produkt krajowy brutto, wzrost gospodarczy, inflacja, recesja; interpretuje dane statystyczne na ten temat;
 - 2) wymienia najważniejsze dochody i wydatki państwa; wyjaśnia, co to jest budżet państwa;
 - 3) przedstawia główne rodzaje podatków w Polsce (PIT, VAT, CIT) i oblicza wysokość podatku PIT na podstawie konkretnych danych.
 29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, na czym polega prowadzenie indywidualnej działalności gospodarczej;
 - 2) wyjaśnia, jak działa przedsiębiorstwo, i oblicza na prostym przykładzie przychód, koszty, dochód i zysk;
 - 3) wskazuje główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) i wyjaśnia na przykładach ich znaczenie dla przedsiębiorstwa i konsumentów;
 - 4) przedstawia główne prawa i obowiązki pracownika; wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.
 30. Wybór szkoły i zawodu. Uczeń:
 - 1) planuje dalszą edukację (w tym wybór szkoły ponadgimnazjalnej), uwzględniając własne preferencje i predyspozycje;
 - 2) wyszukuje informacje o możliwościach zatrudnienia na lokalnym, regionalnym i krajowym rynku pracy (urzędy pracy, ogłoszenia, Internet);
 - 3) sporządza życiorys i list motywacyjny;
 - 4) wskazuje główne przyczyny bezrobocia w swojej miejscowości, regionie i Polsce; ocenia jego skutki.
 31. Etyka w życiu gospodarczym. Uczeń:
 - 1) przedstawia zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy; wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu;
 - 2) podaje przykłady zjawisk z szarej strefy w gospodarce i poddaje je ocenie;
 - 3) wyjaśnia mechanizm korupcji i ocenia skutki tego zjawiska dla gospodarki.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny – zakres podstawowy

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

VI. Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony.

Uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.

1. Młody obywatel w urzędzie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, jak nabywa się obywatelstwo polskie i unijne;
- 2) ustala, w jakim urzędzie i w jaki sposób uzyskuje się dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, jak rejestruje się motocykl i samochód;
- 3) podaje formalne warunki, jakie spełnić musi obywatel, by wziąć udział w wyborach;
- 4) uzyskuje informację publiczną na zadany temat w odpowiednim urzędzie;
- 5) wyjaśnia, co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu;
- 6) sporządza urzędowy wniosek, skargę i odwołanie.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
2. Prawo i sądy. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych;
 - 2) wymienia podstawowe zasady prawa (prawo nie działa wstecz, domniemanie niewinności, nie ma winy bez prawa, niezajomość prawa szkodzi) i wyjaśnia konsekwencje ich łamania;
 - 3) wymienia źródła prawa; znajduje wskazany akt prawny i interpretuje proste przepisy prawne;
 - 4) wyjaśnia różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym; wskazuje, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy;
 - 5) uzasadnia potrzebę niezależności i niezawisłości sędziów;
 - 6) przedstawia uczestników i przebieg procesu sądowego: cywilnego i karnego; uzasadnia znaczenie mediacji;
 - 7) wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa;
 - 8) pisze pozew w wybranej sprawie cywilnej i zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (według wzoru).
 3. Bezpieczeństwo. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje najważniejsze zadania prokuratury i policji;
 - 2) przedstawia uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych; rozpoznaje przejawy ich naruszania;
 - 3) nawiązuje kontakt (osobisty, telefoniczny lub mailowy) z funkcjonariuszem policji (np. dzielnicowym) i na podstawie uzyskanych informacji sporządza notatkę lub wykres dotyczący przestępczości w swojej okolicy;
 - 4) wymienia przestępstwa, których ofiarą najczęściej padają młodzi ludzie; wie, jak można próbować ich uniknąć i przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w sytuacji zagrożenia;
 - 5) wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie przestępstwa (środki wychowawcze i poprawcze);
 - 6) przedstawia przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów i narkotyków i wskazuje na konsekwencje ich łamania.
 4. Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej. Uczeń:
 - 1) wymienia prawa i obowiązki ucznia; wyszukuje gwarantujące je przepisy prawa oświatowego (np. w ustawie, statucie szkoły) oraz przepisy zawarte w innych aktach prawnych (np. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej);
 - 2) rozpoznaje przypadki naruszania praw ucznia i w razie potrzeby podejmuje odpowiednie kroki w celu ich ochrony;
 - 3) omawia na wybranych przykładach zasady przyjmowania do szkół wyższych;
-

-
- 4) przedstawia warunki podejmowania przez młodych Polaków nauki w Unii Europejskiej oraz wyszukuje informacje na ten temat odnoszące się do wybranego państwa;
 - 5) wyjaśnia, co wynika z wejścia Polski do strefy Schengen; zna zasady bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie (unikanie ryzyka, postępowanie w razie kradzieży lub wypadku, możliwości uzyskania pomocy, w tym opieki zdrowotnej);
 - 6) wyjaśnia, jakie możliwości zarabiania mają młodzi ludzie, jakie umowy mogą zawierać i jakie są zasady opodatkowania ich dochodów;
 - 7) omawia ogólne zasady podejmowania pracy i zakładania własnych przedsiębiorstw w Unii Europejskiej (na podstawie informacji z Internetu); sporządza Europass-CV.
5. Prawa człowieka. Uczeń:
- 1) przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane;
 - 2) wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
 - 3) podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka;
 - 4) znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w Internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie;
 - 5) bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności;
 - 6) wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami.
6. Ochrona praw i wolności. Uczeń:
- 1) przedstawia główne środki ochrony praw i wolności w Polsce;
 - 2) opisuje sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka; pisze prostą skargę do jednego z nich (według wzoru);
 - 3) uzasadnia znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
 - 4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów);
 - 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji;
 - 6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU
WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE**

IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego, krytycznie je analizuje, samodzielnie wyciąga wnioski; wyraża i uzasadnia własne zdanie w wybranych sprawach w formie ustnej i pisemnej na różnych forach publicznych; przedstawia i uzasadnia poglądy odmienne od własnych.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz szuka ich rozwiązania; rozumie złożoność problemów społecznych i politycznych; dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń wyjaśnia demokratyczne zasady i procedury oraz stosuje je w codziennym życiu; charakteryzuje demokrację na tle innych ustrojów, ocenia działanie instytucji demokratycznych w Polsce i na świecie; ocenia rolę stowarzyszeń i organizacji obywatelskich oraz różnych form aktywności obywateli w funkcjonowaniu współczesnej demokracji.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych podmiotów życia publicznego; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń w życiu społecznym i politycznym; przedstawia prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej; rozumie znaczenie prawa i praw człowieka w codziennym życiu obywatela oraz rozpoznaje przypadki ich łamania.

VI. Dostrzeganie współzależności we współczesnym świecie.

Uczeń przedstawia związki między swoim życiem a sytuacją społeczności lokalnej, sytuacją Polski, Europy i świata; wyjaśnia złożoność zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych; uwzględnia perspektywę globalną w interpretacji tych zjawisk.

1. Życie zbiorowe i jego reguły. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje wybrane zbiorowości, społeczności, wspólnoty, społeczeństwa, ze względu na obowiązujące w nich reguły i więzi;
 - 2) podaje przykłady norm i instytucji społecznych; charakteryzuje ich funkcje w życiu społecznym;
 - 3) wyjaśnia, co to jest anomia, omawia jej przyczyny i skutki;
 - 4) omawia na przykładach źródła i mechanizmy konfliktów społecznych oraz sposoby ich rozwiązywania.
2. Socjalizacja i kontrola społeczna. Uczeń:
 - 1) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców;
 - 2) opisuje przejawy kontroli społecznej w życiu codziennym;
 - 3) wyjaśnia na przykładach, w jaki sposób dochodzi do stygmatyzacji społecznej i jakie mogą być jej skutki.
3. Grupa społeczna. Uczeń:
 - 1) przedstawia cechy i funkcjonowanie małej grupy społecznej (liczebność, więź, trwałość, role grupowe, wspólne wartości i cele, poczucie odrębności, współdziałanie);
 - 2) omawia na przykładach różne rodzaje grup i wyjaśnia funkcjonowanie wskazanej grupy;
 - 3) wyjaśnia znaczenie grup odniesienia pozytywnego i negatywnego w procesie socjalizacji;
 - 4) opisuje swoiste cechy współczesnej rodziny jako grupy społecznej; porównuje i ilustruje przykładami różne modele rodziny.
4. Struktura społeczna. Uczeń:
 - 1) opisuje strukturę klasowo-warstwową polskiego społeczeństwa i swojej społeczności lokalnej;
 - 2) porównuje skalę nierówności społecznych w Polsce i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;
 - 3) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;
 - 4) opisuje mechanizm i skutki społecznego wykluczenia oraz sposoby przeciwdziałania temu zjawisku;
 - 5) charakteryzuje wybrane problemy życia społecznego w Polsce (w tym sytuację młodych ludzi); rozważa możliwości ich rozwiązania.
5. Zmiana społeczna. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje historyczne formy organizacji społeczeństwa (pierwotne, tradycyjne, przemysłowe, postindustrialne);
 - 2) omawia cechy współczesnego społeczeństwa zachodniego (otwarte, postindustrialne, konsumpcyjne, masowe, informacyjne);

-
- 3) analizuje sposoby adaptacji do zmiany społecznej na podstawie własnych obserwacji i tekstów kultury;
 - 4) przedstawia i ocenia dwie drogi zmiany społecznej: rewolucję i reformę;
 - 5) charakteryzuje wybrany ruch społeczny, np.: Solidarność, ruch niepodległościowy non-violence Mahatmy Gandhiego, ruch praw obywatelskich Martina L. Kinga, ruch na rzecz ochrony środowiska naturalnego, ruch emancypacji kobiet.
6. Naród, ojczyzna i mniejszości narodowe. Uczeń:
 - 1) przedstawia dwie koncepcje narodu: etniczno-kulturową i polityczną;
 - 2) omawia czynniki sprzyjające asymilacji oraz służące zachowaniu tożsamości narodowej;
 - 3) charakteryzuje postawy współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu;
 - 4) charakteryzuje mniejszości narodowe, etniczne i grupy imigrantów żyjące w Polsce (liczebność, historia, kultura, religia itp.); wymienia prawa, które im przysługują;
 - 5) rozpoznaje przejawy ksenofobii, antysemityzmu, rasizmu i szowinizmu i uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.
 7. Procesy narodowościowe i społeczne we współczesnym świecie. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, dlaczego i w jakim zakresie doszło do integracji narodów w świecie zachodnim;
 - 2) porównuje różne modele polityki wybranych państw wobec mniejszości narodowych i imigrantów;
 - 3) wyjaśnia, dlaczego w Europie integracja imigrantów z państw pozaeuropejskich rodzi trudności; ocenia sytuację imigrantów w Polsce;
 - 4) omawia na przykładach przyczyny i sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami;
 - 5) omawia przyczyny i skutki konfliktów społecznych w państwach Afryki, Azji, Ameryki Południowej i Środkowej.
 8. Kultura i pluralizm kulturowy. Uczeń:
 - 1) rozróżnia normatywne i opisowe pojęcie kultury;
 - 2) wskazuje specyficzne cechy kultury wysokiej, masowej, narodowej i ludowej;
 - 3) rozpoznaje najważniejsze cechy kultury wskazanej społeczności;
 - 4) określa znaczenie religii w polskiej kulturze; charakteryzuje religijność współczesnych Polaków;
 - 5) ocenia wpływ kontrkultury na życie społeczne;
 - 6) wyjaśnia, na czym polega i skąd się bierze pluralizm kulturowy współczesnego społeczeństwa; analizuje konsekwencje tego zjawiska;
-

-
- 7) rozróżnia tolerancję od akceptacji; ocenia ich znaczenie dla życia społecznego;
 - 8) charakteryzuje subkultury młodzieżowe w Polsce i Europie.
9. Współczesne spory światopoglądowe. Uczeń:
- 1) rozpatruje argumenty przemawiające za swobodą prowadzenia badań genetycznych oraz ich prawnym zakazem;
 - 2) rozważa racje stron sporów o dopuszczalność aborcji i eutanazji;
 - 3) uzasadnia traktowanie kary jako odpłaty lub jako sposobu resocjalizacji; formułuje własne stanowisko w tej sprawie;
 - 4) rozważa argumenty i kontrargumenty stron sporu o przyznanie mniejszościom seksualnym takich samych praw, jakie mają osoby heteroseksualne;
 - 5) rozpatruje racje stron innych aktualnych sporów światopoglądowych i formułuje swoje stanowisko w danej sprawie.
10. Edukacja w XXI w. Uczeń:
- 1) przedstawia rolę szkoły i edukacji nieformalnej we współczesnym społeczeństwie informacyjnym;
 - 2) wskazuje działania, które mogą podejmować państwo, władze samorządowe oraz organizacje społeczne, by zwiększyć równość szans w dostępie do edukacji;
 - 3) wyjaśnia zależność między systemem edukacyjnym a rynkiem pracy; wskazuje przykłady ich niedopasowania;
 - 4) wyjaśnia, w jaki sposób można podnosić lub zmieniać swoje kwalifikacje zawodowe i dlaczego uczenie się przez całe życie jest jednym z warunków sukcesu w karierze zawodowej.
11. Obywatel i obywatelstwo. Uczeń:
- 1) przedstawia procedury nabywania i zrzekania się polskiego obywatelstwa;
 - 2) wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości;
 - 3) wymienia konstytucyjne obowiązki obywateli Rzeczypospolitej Polskiej; uzasadnia znaczenie postaw i cnót obywatelskich (troska o dobro wspólne, odpowiedzialność, aktywność, solidarność, odwaga cywilna, roztropność, tolerancja);
 - 4) wyjaśnia, na czym polega nieposłuszeństwo obywatelskie i jakie niesie ze sobą dylematy; podaje jego historyczne i współczesne przykłady.
12. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:
- 1) przedstawia filozoficzny rodowód koncepcji społeczeństwa obywatelskiego (John Locke, Georg Hegel, Alexis de Tocqueville);
 - 2) wymienia podmioty społeczeństwa obywatelskiego;
 - 3) wyjaśnia, jak powstaje i jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma kapitał społeczny (zaufanie, sieci współpracy i system efektywnych norm);

-
- 4) opisuje formy aktywności obywateli w ramach społeczności lokalnej, regionu, państwa oraz na poziomie globalnym; w miarę możliwości uczestniczy w wybranym działaniu;
 - 5) uzasadnia znaczenie swobody zrzeszania się dla jakości życia publicznego;
 - 6) przedstawia zasady zakładania i funkcjonowania stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Polsce;
 - 7) opracowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia (nazwa, siedziba, członkowie, władze, majątek, zasady zmiany statutu i rozwiązywania stowarzyszenia);
 - 8) charakteryzuje lokalne organizacje pozarządowe.
13. Opinia publiczna. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jak kształtuje się opinia publiczna i jakie są sposoby jej wyrażania;
 - 2) wskazuje przykłady wpływu opinii publicznej na decyzje polityczne;
 - 3) odczytuje i interpretuje tabele i wykresy prezentujące wyniki badania opinii publicznej;
 - 4) przeprowadza w najbliższym otoczeniu minisondaż opinii publicznej na wskazany temat, interpretuje jego wyniki;
 - 5) analizuje wybraną kampanię społeczną z punktu widzenia jej celów, sposobów realizacji i skuteczności;
 - 6) wyjaśnia, na czym polega specyfika marketingu społecznego; opracowuje projekt akcji społecznej w wybranej sprawie i w miarę możliwości go realizuje.
14. Środki masowego przekazu. Uczeń:
- 1) opisuje funkcje mediów w państwie demokratycznym i niedemokratycznym (na wybranych przykładach);
 - 2) uzasadnia znaczenie niezależności i pluralizmu mediów; ocenia skutki ich ograniczania;
 - 3) wyjaśnia, jakimi zasadami etycznymi powinny się kierować media i ocenia przykłady kontrowersyjnych działań dziennikarzy i mediów;
 - 4) wyjaśnia, na czym polega zasada wolności słowa, i wskazuje na przypadki jej nadużycia;
 - 5) przedstawia najważniejsze media w Polsce i na świecie (odbiorcy, zasięg, forma przekazu, orientacja ideologiczna, typ własności); charakteryzuje wybrane media lokalne;
 - 6) charakteryzuje prasę wielkonakładową i ocenia jej rolę w debacie publicznej;
 - 7) krytycznie analizuje przekazy medialne, oceniając ich wiarygodność i bezstronność oraz odróżniając informacje od komentarzy;
 - 8) ocenia zasoby Internetu z punktu widzenia rzetelności i wiarygodności informacyjnej; świadomie i krytycznie odbiera zawarte w nich treści.
-

-
15. Demokracja – zasady i procedury. Uczeń:
- 1) opisuje wartości będące fundamentem współczesnej demokracji; podaje różne sposoby rozumienia wolności, równości i sprawiedliwości;
 - 2) rozważa, w jakim stopniu demokracja sprzyja pokojowemu rozwiązywaniu konfliktów;
 - 3) charakteryzuje główne fazy kształtowania się systemu demokratycznego;
 - 4) opisuje polskie tradycje demokratyczne (parlamentaryzm I Rzeczypospolitej, Konstytucja 3 maja, II Rzeczpospolita);
 - 5) wyjaśnia, jak są przeprowadzane i jaką rolę odgrywają wybory we współczesnej demokracji;
 - 6) wyjaśnia, czym jest referendum; rozważa, jak we współczesnym państwie można realizować inne formy demokracji bezpośredniej;
 - 7) rozpoznaje przejawy łamania zasad i procedur demokratycznych w życiu publicznym – w państwie, społeczności lokalnej i życiu szkoły.
16. Polityka, ideologie, doktryny i programy polityczne. Uczeń:
- 1) przedstawia różne rozumienia pojęcia „polityka”;
 - 2) charakteryzuje kulturę polityczną współczesnej Polski (normy, formy komunikacji, poziom partycypacji, natężenie konfliktów);
 - 3) analizuje wybrane konflikty wartości i interesów ujawniające się w debacie publicznej w Polsce;
 - 4) opisuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat, korzystając z różnych źródeł informacji; ocenia jakość argumentacji jej stron, formułuje własne stanowisko;
 - 5) charakteryzuje ideologie totalitarne (komunizm, nazizm), odwołując się do przykładów historycznych;
 - 6) charakteryzuje najważniejsze współczesne doktryny polityczne (chrześcijańska demokracja, konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjaldemokracja, socjalizm);
 - 7) przeprowadza krytyczną analizę programów i innych materiałów wyborczych partii politycznych, ze względu na zawartość merytoryczną i formę przekazu.
17. Systemy partyjne. Uczeń:
- 1) charakteryzuje system monopartyjny, dwupartyjny i wielopartyjny;
 - 2) porównuje funkcje partii politycznych w państwach demokratycznych i niedemokratycznych;
 - 3) przedstawia system partyjny wybranego przez siebie państwa (do wyboru spośród Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji i Stanów Zjednoczonych) na podstawie samodzielnie zebranych wiadomości;
 - 4) opisuje podstawowe zasady ordynacji większościowej i proporcjonalnej w powiązaniu z systemem dwupartyjnym i wielopartyjnym;

-
- 5) wyjaśnia znaczenie progu wyborczego dla reprezentatywności wyborów i tworzenia rządzącej koalicji;
 - 6) analizuje argumenty na rzecz ordynacji większościowej i proporcjonalnej.
18. Instytucja państwa. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na przykładach relacje między narodem a państwem;
 - 2) charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy, odnosząc teorię Maxa Webera do historycznych i współczesnych przykładów;
 - 3) opisuje najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska);
 - 4) odróżnia suwerenność zewnętrzną od suwerenności wewnętrznej.
19. Modele ustrojowe państw demokratycznych. Uczeń:
- 1) podaje cechy charakterystyczne różnych modeli ustrojowych państw demokratycznych; wyjaśnia, jaki model funkcjonuje w Polsce;
 - 2) charakteryzuje krótko ustroje polityczne Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Włoch i Rosji, na podstawie samodzielnie zebranych informacji;
 - 3) przedstawia zasady odpowiedzialności konstytucyjnej i politycznej; wskazuje, kto im podlega;
 - 4) opisuje współczesne modele stosunków między władzą świecką a władzą duchowną (uprzywilejowanie głównego wyznania, państwo ateistyczne, państwo neutralne światopoglądowo);
 - 5) omawia przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące relacji państwo-Kościół; podaje najważniejsze postanowienia konkordatu.
20. Władza ustawodawcza w państwie demokratycznym. Uczeń:
- 1) wymienia i ilustruje przykładami funkcje władzy ustawodawczej;
 - 2) zarysowuje główne funkcje izby wyższej i niższej parlamentów w wybranych państwach (w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech); podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym;
 - 3) ocenia zasadność immunitetu parlamentarnego; odróżnia jego formy (immunitet formalny, materialny);
 - 4) wyjaśnia terminy: sesja plenarna, komisja parlamentarna, kworum, interpelacja, zapytanie poselskie;
 - 5) przedstawia procedurę tworzenia prawa przez parlament;
 - 6) opisuje mechanizm tworzenia koalicji rządowej; wyjaśnia rolę opozycji w pracy parlamentu.
21. Władza wykonawcza w państwie demokratycznym. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jaką rolę we współczesnych państwach może pełnić głowa państwa; podaje przykłady urzędujących głów państw (monarchów i prezydentów);

-
- 2) charakteryzuje kompetencje rządu w państwie demokratycznym i relacje między rządem a głową państwa.
22. Współczesna demokracja w Polsce i na świecie – problemy i zagrożenia. Uczeń:
- 1) rozważa problemy polityki bezpieczeństwa socjalnego;
 - 2) rozpoznaje przejawy populizmu i wyjaśnia, dlaczego stanowi on zagrożenie dla demokracji;
 - 3) omawia na przykładach patologie życia publicznego (np. korupcja, nepotyzm, klientelizm) i wyjaśnia, dlaczego wpływają one destrukcyjnie na życie publiczne;
 - 4) wyjaśnia, dlaczego tak wielu obywateli nie uczestniczy w życiu politycznym, i przedstawia sposoby zwiększania poziomu partycypacji;
 - 5) przedstawia sposoby, jakimi partie polityczne walczą o elektorat, i ocenia te działania według standardów demokracji;
 - 6) wyjaśnia, jaką rolę w państwie demokratycznym pełnią ruchy obywatelskiego sprzeciwu i emancypacji.
23. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) przedstawia konstytucyjne zasady ustroju państwa;
 - 2) wyjaśnia konstytucyjne pojęcie suwerenności;
 - 3) wyjaśnia relację między prawem międzynarodowym (w tym unijnym) a prawem krajowym;
 - 4) omawia postanowienia dotyczące rodzajów stanów nadzwyczajnych i warunków ich wprowadzania;
 - 5) przedstawia procedurę zmiany Konstytucji.
24. Parlament Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) wymienia kompetencje Sejmu i Senatu w państwie i przedstawia znaczenie obu izb oraz Zgromadzenia Narodowego w systemie władz Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 2) określa sytuacje, w jakich może dojść do skrócenia kadencji Sejmu;
 - 3) podaje przykłady stosowania w procedurze legislacyjnej polskiego parlamentu większości zwykłej, bezwzględnej i kwalifikowanej;
 - 4) wyjaśnia szczególny charakter procedury uchwalania ustawy budżetowej.
25. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) określa główne kompetencje prezydenta w relacjach z parlamentem, rządem, władzą sądową, a także sposób sprawowania władzy w zakresie bezpieczeństwa państwa i polityki zagranicznej;
 - 2) wyjaśnia różnice między ordynacjami wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce;
 - 3) wyjaśnia, w jakich okolicznościach prezydent może być zawieszony lub usunięty z urzędu.

-
26. Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) przedstawia konstytucyjne procedury powoływania i odwoływania rządu, zmiany rządu i zmiany ministrów;
 - 2) porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na możliwości działania;
 - 3) rozpoznaje urzędy należące do administracji rządowej; określa kompetencje i procedurę powoływania wojewody;
 - 4) wyjaśnia, podając przykłady, czym zajmuje się administracja zespolona i niezespolona;
 - 5) ocenia funkcjonowanie służby cywilnej w Polsce.
27. Organy kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego. Uczeń:
- 1) omawia kompetencje Najwyższej Izby Kontroli i ocenia jej znaczenie dla funkcjonowania instytucji publicznych;
 - 2) przedstawia uprawnienia i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich;
 - 3) opisuje procedurę lustracyjną i wskazuje kategorie osób, które jej podlegają;
 - 4) odwołując się do wybranych przykładów, charakteryzuje zadania Instytutu Pamięci Narodowej;
 - 5) wymienia podstawowe zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Urzędu Kontroli Elektronicznej.
28. Samorząd terytorialny w Polsce. Uczeń:
- 1) omawia formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej w samorządach terytorialnych; opisuje instytucję referendum lokalnego;
 - 2) przedstawia zadania i kompetencje samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego;
 - 3) wyjaśnia, jakie są źródła dochodów samorządów (dochody własne, dotacje, subwencje) i jak jest uchwalany budżet gminy;
 - 4) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnej gminy;
 - 5) opisuje uprawnienia nadzorcze premiera i wojewody wobec samorządów terytorialnych;
 - 6) rozważa problemy oraz perspektywy rozwoju własnej gminy, powiatu lub regionu na podstawie samodzielnie zebranych materiałów.
29. Prawo. Uczeń:
- 1) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym;
 - 2) rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne);

-
- 3) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne).
30. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) opisuje źródła prawa w Polsce oraz hierarchię aktów prawnych;
 - 2) wyjaśnia, na czym polega praworządność i jakie zasady oraz instytucje stoją na jej straży;
 - 3) wskazuje gałęzie prawa i kodeksy, w których szukać należy odpowiednich przepisów;
 - 4) wyjaśnia, w jaki sposób realizuje się w Polsce zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziego;
 - 5) przedstawia różnicę między sędziami a ławnikami.
31. Sądy i Trybunały. Uczeń:
- 1) przedstawia sposób powoływania i zadania Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu;
 - 2) omawia sposób działania Trybunału Konstytucyjnego, odwołując się do przykładów rozstrzygniętych przez niego spraw; ocenia znaczenie skargi konstytucyjnej dla funkcjonowania państwa prawa;
 - 3) przedstawia strukturę sądownictwa w Polsce i wyjaśnia, jaką rolę odgrywają w niej Sąd Najwyższy i Krajowa Rada Sądownictwa.
32. Prawo cywilne i rodzinne. Uczeń:
- 1) rozpoznaje sprawy regulowane przez prawo cywilne: rzeczowe, zobowiązań, rodzinne, spadkowe i handlowe;
 - 2) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa cywilnego (osoba fizyczna, osoba prawna, zdolność prawna a zdolność do czynności prawnych, odpowiedzialność cywilna);
 - 3) opisuje podstawowe zasady postępowania cywilnego (rozpoznawczego: procesowego oraz nieprocesowego i egzekucyjnego) oraz sposoby zaskarżania orzeczeń;
 - 4) analizuje małżeństwo jako instytucję prawną (warunki zawarcia, prawa i obowiązki małżonków, wspólnota majątkowa, rozwód, separacja, małżeństwo a konkubinat);
 - 5) wyjaśnia, na czym polega władza rodzicielska oraz jakie prawa i obowiązki mają dzieci.
33. Prawo karne. Uczeń:
- 1) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa karnego (odpowiedzialność karna, przestępstwo a wykroczenie, zbrodnia i występki, zasada domniemania niewinności);
 - 2) opisuje przebieg postępowania karnego oraz uczestniczące w nim organy i strony; podaje przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego, wyjaśnia rolę oskarżyciela posiłkowego;

-
- 3) przedstawia kary i środki karne obowiązujące w polskim prawie oraz prawa przysługujące ofierze, oskarżonemu i świadkowi;
 - 4) podaje zasady wnoszenia apelacji i kasacji w sprawach karnych.
34. Prawo administracyjne. Uczeń:
- 1) odróżnia akty administracyjne od innego rodzaju dokumentów; rozpoznaje, kiedy akt administracyjny jest ważny;
 - 2) przedstawia strukturę sądownictwa administracyjnego; opisuje przebieg postępowania administracyjnego;
 - 3) wyjaśnia, jak odwołać się od decyzji i postanowień organów administracyjnych (odwołanie, zażalenie, skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego, skarga kasacyjna do Naczelnego Sądu Administracyjnego).
35. Obywatel wobec prawa. Uczeń:
- 1) odnajduje w odpowiednim akcie prawnym przepis dotyczący wybranego kazusu prawnego i interpretuje go;
 - 2) wskazuje, do jakich instytucji i osób można się zwrócić o pomoc prawną w konkretnych sytuacjach;
 - 3) pisze fikcyjny pozew w sprawie cywilnej, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa i odwołanie od decyzji administracyjnej (według wzorów).
36. Prawa człowieka. Uczeń:
- 1) przedstawia ideę oraz historyczny rodowód praw człowieka;
 - 2) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
 - 3) rozróżnia prawa i wolności osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, społeczne i kulturalne; wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa;
 - 4) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, dlaczego dochodzi do łamania praw człowieka na wielką skalę przez reżimy autorytarne.
37. Ochrona praw człowieka w Polsce. Uczeń:
- 1) przedstawia prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wymienia środki i mechanizmy ich ochrony w Polsce;
 - 2) rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo;
 - 3) odnosi przedstawiane w mediach przypadki naruszenia praw lub wolności w Polsce do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 4) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych;
 - 5) przygotowuje opracowanie na temat naruszania i ochrony praw człowieka w wybranej dziedzinie.
-

-
38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka. Uczeń:
- 1) opisuje system ochrony praw człowieka funkcjonujący na mocy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych;
 - 2) ocenia znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze dla systemu ochrony praw człowieka na świecie;
 - 3) charakteryzuje systemy ochrony praw człowieka w ramach Rady Europy oraz Unii Europejskiej;
 - 4) wyjaśnia, jak działa i jakie sprawy rozpatruje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu;
 - 5) analizuje z punktu widzenia międzynarodowych standardów praw człowieka przypadki naruszania praw i wolności w różnych państwach;
 - 6) pisze według wzoru skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu lub Komitetu Praw Człowieka w Genewie;
 - 7) opisuje i ocenia działania wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.
39. Polska polityka zagraniczna. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jakie znaczenie w polityce zagranicznej państwa odgrywa racja stanu i jak można ją zdefiniować;
 - 2) charakteryzuje główne kierunki polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. i sposoby jej prowadzenia (na wybranych przykładach);
 - 3) wyjaśnia, jaki wpływ na polską politykę zagraniczną ma członkostwo w Unii Europejskiej;
 - 4) przedstawia działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej;
 - 5) charakteryzuje relacje Polski z wybranymi państwami, na podstawie samodzielnie zebranych informacji.
40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:
- 1) przedstawia podmioty oraz zasady prawa międzynarodowego (zasadę suwerenności, wzajemności, *pacta sunt servanda*);
 - 2) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane metody rozwiązywania sporów między państwami;
 - 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
 - 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii;
 - 5) wskazuje i wyjaśnia przyczyny konfliktów zbrojnych we współczesnym świecie;
 - 6) rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne;

-
- 7) wymienia konflikty, którym towarzyszy terroryzm; wyjaśnia ich przyczyny oraz motyw i sposoby działania terrorystów; opisuje i ocenia strategię zwalczania terroryzmu;
 - 8) przedstawia inicjatywy na rzecz pokoju, demokracji i praw człowieka (w tym działania laureatów Pokojowej Nagrody Nobla).
41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:
 - 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia);
 - 2) ocenia rolę wybranych państw oraz instytucji o zasięgu globalnym (organizacji, korporacji, mediów) w procesach globalizacyjnych;
 - 3) rozważa racje ruchów ekologicznych i alterglobalistycznych oraz racje ich przeciwników, formułując własne stanowisko w tej sprawie.
 42. Systemy bezpieczeństwa i współpracy. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje przemiany, jakie nastąpiły w Europie i na świecie po upadku komunizmu;
 - 2) opisuje cele i metody działania ONZ oraz kompetencje jej organów (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Rada Gospodarcza i Społeczna);
 - 3) charakteryzuje krótko działanie następujących organizacji: WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy), FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa), IMF (Międzynarodowy Fundusz Walutowy), IBRD (Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju), WTO (Światowa Organizacja Handlu), OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury), UNIDO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego), IAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej), UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci), UNHCR (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców);
 - 4) wyjaśnia, jak powstało NATO, jakie są jego cele i organy; wymienia najważniejsze operacje wojskowe Sojuszu;
 - 5) wymienia regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy, ocenia ich znaczenie dla danego regionu i świata;
 - 6) ocenia wpływ członkostwa w NATO na pozycję międzynarodową i poziom bezpieczeństwa Polski.
 43. Integracja europejska. Uczeń:
 - 1) omawia genezę i przebieg integracji europejskiej (cele, główne dokumenty i instytucje, politycy, fazy integracji);
 - 2) przedstawia sposoby podejmowania decyzji politycznych i gospodarczych w Unii Europejskiej, odnosząc je do zasad pomocniczości i solidarności;
-

-
- 3) charakteryzuje sposób powoływania, działania i najważniejsze kompetencje instytucji Unii Europejskiej (Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Rada Europejska, Trybunał Sprawiedliwości, Europejski Trybunał Obrachunkowy, Europejski Bank Centralny);
 - 4) wyjaśnia, jak tworzone jest prawo unijne, oraz wymienia najważniejsze postanowienia traktatów obowiązujących w Unii Europejskiej;
 - 5) przedstawia procedurę uchwalania budżetu unijnego oraz główne dochody i wydatki budżetowe;
 - 6) rozważa dylematy związane z dalszym rozszerzaniem i reformą Unii Europejskiej;
 - 7) przedstawia cele, genezę i zasady działania Rady Europy; ocenia jej rolę we współczesnej Europie;
 - 8) opisuje genezę, cele i sposób działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.
44. Europa wśród światowych mocarstw. Uczeń:
- 1) wskazuje możliwości odgrywania przez Unię Europejską roli światowego mocarstwa;
 - 2) rozróżnia typy ładów światowych (jedno-, dwu- i wielobiegunowy), odwołując się do historii XX i XXI w.;
 - 3) wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej;
 - 4) przedstawia na przykładach znaczenie supermocarstw i mocarstw regionalnych dla ładu światowego.
45. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, na czym polega swobodny przepływ osób, kapitału, towarów i usług w Unii Europejskiej oraz jakie są zasady przekraczania granic przez polskich obywateli (w strefie Schengen i poza nią);
 - 2) opisuje prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej, w tym możliwość skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej;
 - 3) ocenia skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej i perspektywy jej rozwoju w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych, badań opinii publicznej oraz informacji o wykorzystaniu środków unijnych w Polsce, regionie i gminie;
 - 4) podaje ogólne zasady korzystania z funduszy unijnych przez obywateli, przedsiębiorstwa i inne organizacje w Polsce;
 - 5) wyszukuje informacje o możliwościach podejmowania nauki i pracy w państwach Unii Europejskiej, potrafi posługiwać się Europass.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zajęcia z *wiedzy o społeczeństwie* kształtują u uczniów następujące postawy:

- 1) zaangażowanie w działania obywatelskie – uczeń angażuje się w działania społeczne i obywatelskie;
- 2) wrażliwość społeczna – uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i reaguje na nie;
- 3) odpowiedzialność – uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych;
- 4) poczucie więzi – uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną; rozumie, na czym polega otwarty patriotyzm obywatelski;
- 5) tolerancja – uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi; przeciwstawia się przejawom dyskryminacji.

Aby to umożliwić, szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- 1) mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia;
- 2) wykorzystywali zdobywane wiadomości i umiejętności obywatelskie w życiu codziennym;
- 3) uczyli się planować i realizować uczniowskie projekty edukacyjne;
- 4) brali udział w dyskusjach i debatach na forum klasy, szkoły i w innych sytuacjach społecznych;
- 5) pracowali nad rozwiązywaniem wybranych problemów swego otoczenia i szerszych społeczności;
- 6) mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego;
- 7) brali udział w życiu społeczności lokalnej;
- 8) nawiązywali kontakty i współpracowali z organizacjami społecznymi i instytucjami publicznymi;
- 9) uczestniczyli w obywatelskich kampaniach i działaniach oraz korzystali z różnych form komunikowania się w sprawach publicznych;
- 10) budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufanie do innych.

Ze względu na cele przedmiotu *wiedza i społeczeństwo*, na III etapie edukacyjnym około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego, a na IV etapie edukacyjnym – nie mniej niż 10%. Uczniowski projekt edukacyjny powinien mieć charakter zespołowy; poszczególne zada-

nia mogą być wykonywane indywidualnie. Wskazane jest, by każdy uczeń uczestniczył w co najmniej jednym projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu. Realizując projekt, uczeń:

- 1) zdobywa wiedzę i umiejętności związane z przedmiotem projektu;
- 2) wybiera zagadnienie: problem lub działanie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i założonymi celami projektu;
- 3) poszukuje sposobów zbadania i rozwiązania problemu oraz skutecznego przeprowadzenia założonego w projekcie działania;
- 4) organizuje własną pracę i współpracuje z innymi realizatorami projektu;
- 5) wytrwale i w przemyślany sposób dąży do realizacji zamierzonego celu;
- 6) przygotowuje i przeprowadza publiczną prezentację efektów projektu (np. na forum klasy, szkoły, gminy).

Etapy realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego oraz zadania nauczyciela:

- 1) wprowadzenie: nauczyciel przekazuje podstawy wiedzy na temat wybranego zagadnienia i pomaga uczniom zdobyć umiejętności umożliwiające przeprowadzenie projektu;
- 2) wybór problemu i formy działania: nauczyciel przedstawia możliwe tematy projektów lub pomaga uczniom w zaproponowaniu własnego tematu;
- 3) zaplanowanie pracy nad projektem i prezentacji końcowej: nauczyciel pomaga w stworzeniu planu działań i podziału zadań, w wyborze formy prezentacji końcowej, podaje kryteria oceniania;
- 4) realizacja zaplanowanych działań: nauczyciel konsultuje i akceptuje realizację kolejnych etapów zadania;
- 5) publiczna prezentacja efektów: nauczyciel stwarza możliwość publicznej prezentacji efektów projektu oraz go ocenia.

KOMENTARZ DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ PRZEDMIOTU **WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE**

Alicja Pacewicz, Andrzej Waśkiewicz

Uwagi ogólne

Wiedza o społeczeństwie to przedmiot, który łączy przekazywanie wiedzy z kształtowaniem umiejętności i postaw obywatelskich. Wynika to z celów kształcenia przyjętych w podstawie programowej kształcenia ogólnego i odpowiada zaleceniom Rady Europy i rekomendacjom Parlamentu Europejskiego oraz Rady Europejskiej, dotyczącym kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych zakłada, że szkoła powinna kształtować u uczniów postawy warunkujące sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie, a przy tym sprzyjające ich rozwojowi indywidualnemu i społecznemu. Mówi się tu m.in. o uczciwości, odpowiedzialności, poczuciu własnej wartości, przedsiębiorczości, gotowości do podejmowania inicjatyw i pracy zespołowej, a także o postawie obywatelskiej. Podstawa zawiera również zapis, że szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania dyskryminacji. Warto dodać, że zgodnie z prezentowaną podstawą programową edukacja społeczna i obywatelska zaczyna się już w szkole podstawowej: w tym w klasach I–III w ramach edukacji wczesnoszkolnej i w klasach IV–VI na lekcjach *historii i społeczeństwa*.

W polskiej edukacji dominowało dotąd nauczanie *wiedzy o społeczeństwie* poprzez przekazywanie wiadomości o życiu społecznym, politycznym i gospodarczym. Kształtowanie umiejętności i postaw traktowano jako zadanie drugorzędne i trudne w realizacji. Zapewne dlatego w badaniach międzynarodowych polscy uczniowie zajmowali wysokie miejsca pod względem poziomu wiedzy, ale znacznie niższe w obszarze umiejętności, a w dziedzinie aktywności obywatelskiej – zwykle bardzo niskie. Na wyraźną potrzebę zmiany profilu nauczania od lat zwracali uwagę zarówno badacze społeczni, jak i specjaliści w dziedzinie edukacji obywatelskiej (m.in. Diagnoza Społeczna 2007, rekomendacje Krajowego Komitetu Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej).

Wiedza o społeczeństwie jako edukacja obywatelska

Przedmiot *wiedza o społeczeństwie* ma wyposażyć w wiedzę, umiejętności i postawy obywatelskie, które umożliwiają uczniom odpowiedzialne i skuteczne uczestnictwo w życiu publicznym. Skłania do zainteresowania się sprawami publicznymi i angażowania w debaty i dyskusje, w tym także na tematy kontrowersyjne. Uczy formułowania własnych poglądów i wyrażania ich na różnych forach (w klasie, szkole, w innych gremiach, w tym także w Internecie) oraz wysłuchiwanie, rozumienia i uwzględniania opinii odmiennych niż własne. Rozwija szacunek do innych ludzi, grup społecznych, kultur i narodów.

Przygotowuje do samodzielnego i niezależnego myślenia o wydarzeniach i procesach zachodzących w lokalnej społeczności, w kraju i na świecie.

Rozwijanie kompetencji obywatelskich nie może ograniczać się do zajęć z *wiedzy o społeczeństwie*, powinno być wspierane całym doświadczeniem szkolnym ucznia. Niemal niemożliwe jest wychowanie dobrych obywateli w szkole, w której reguły życia społecznego i atmosfera sprzeczne są z zasadami otwartej komunikacji i prawami człowieka. Ważny jest sposób traktowania uczniów na wszystkich lekcjach, jasne reguły współżycia nauczycieli i uczniów, procedury odwoławcze w sytuacji konfliktów, a także zaangażowanie społeczności szkolnej w sprawy wykraczające poza mury szkoły. Istotną rolę w wychowaniu młodych obywateli odegrać może też samorząd uczniowski – instytucja dobrze umocowana w prawie oświatowym, o ile jego działalność w szkole nie będzie miała jedynie charakteru dekoracyjnego lub marginalnego.

Z edukacyjnego punktu widzenia kluczowe znaczenie w wychowaniu młodego obywatela mają te doświadczenia, w których okazuje się, że:

- ktoś liczy się z jego zdaniem,
- może on mieć wpływ na życie swojej klasy, szkoły, społeczności lokalnej,
- dorośli są w stanie zaufać mu i powierzyć za coś odpowiedzialność.

To właśnie w wyniku takich doświadczeń rodzi się kapitał społeczny – zaufanie do innych, gotowość współpracy i uczestnictwa w życiu publicznym, zdolność do samoorganizacji i inne obywatelskie kompetencje, które nie zawsze można wynieść z domu.

Edukacja obywatelska obejmuje kilka głównych nurtów:

Obywatel w demokratycznym państwie

Uczniowie poznają reguły i problemy życia społecznego, nabywają elementarną wiedzę z dziedziny socjologii, uczą się rozumieć procesy grupowe itp. Dowiadują się, jak funkcjonuje społeczność lokalna i jej władze, jakie są zasady demokratycznego państwa i formy udziału obywateli w życiu publicznym. Zdobywają informacje o prawach człowieka i prawach obywateli oraz sposobach ich ochrony, dowiadują się też o obowiązkach obywateli i ich odpowiedzialności za indywidualne i wspólne działania. Poznają role i podstawowe zasady prawa w państwie demokratycznym, uczą się rozumienia prostych przepisów prawnych.

Uczniowie zdobywają i wykorzystują informacje o sprawach publicznych, dokonują ocen wydarzeń i działań – w tym także sensowności i skutków własnych działań. W tych ocenach uwzględniają demokratyczne wartości oraz procedury.

**Kierunki
edukacji
obywatelskiej**

Udział w życiu lokalnej społeczności

Ważnym elementem procesu nauczania powinno być włączanie uczniów w życie lokalnej społeczności, poprzez obserwacje i badania różnych aspektów jej funkcjonowania, a także działania uczniów na jej rzecz. *Wiedza o społeczeństwie* uczy rozpoznawania i rozwiązywania problemów w bliższym i dalszym otoczeniu, zachęca do własnej aktywności oraz do wspierania konstruktywnych działań innych ludzi. Uczniowie poznają w praktyce procedury demokratyczne możliwe do zastosowania w najbliższym otoczeniu – klasie, szkole, osiedlu i wspólnocie lokalnej. Wszystkie te działania budują poczucie własnej wartości i sprawczości.

Naród i patriotyzm

Wiedza o społeczeństwie kształtuje nowoczesny patriotyzm. To patriotyzm otwarty, bo powiązany z szacunkiem dla innych narodów i tradycji oraz obywatelski, bo oparty nie na kryterium krwi i ziemi, lecz na poczuciu przynależności do narodu rozumianego jako wspólnota obywateli. Patriotyzm taki obejmuje różne wymiary więzi: od społeczności lokalnej, poprzez regionalną, narodową i europejską aż do globalnej. Uczniowie zastanawiają się, jak wspólne dzieje, kultura, tradycja i język budują poczucie tożsamości narodowej. Zwracają uwagę na wielonarodowe tradycje naszego kraju i dowiadują się, jak wygląda życie mniejszości narodowych i etnicznych we współczesnej Polsce. *Wiedza o społeczeństwie* wzmacnia postawy patriotyczne, a zarazem uczy dostrzegać przejawy ksenofobii, nacjonalizmu oraz szowinizmu i przeciwstawiać się takim zachowaniom i wypowiedziom.

Prawo, prawa człowieka i przeciwdziałanie dyskryminacji

Przedmiot oswaja uczniów z zasadami i przepisami, uczy szacunku dla państwa prawa oraz stosowania się do jego wymogów. Służy temu praktyczna edukacja prawna, zdobywanie umiejętności wyszukiwania i rozumienia przepisów oraz podstawowych procedur w urzędach, sądach i innych instytucjach życia publicznego. Uczniowie poznają tradycję myślenia o prawach człowieka i współczesne ich rozumienie, a także międzynarodowe i krajowe regulacje w tej dziedzinie. Przedmiot przygotowuje do dostrzegania przejawów łamania praw człowieka, niesprawiedliwości i różnych form dyskryminacji oraz przeciwstawiania się im na miarę swoich możliwości.

Polska, Europa i świat

Wiedza o społeczeństwie pomaga zrozumieć zjawiska i zmiany, jakie zachodzą w polskim społeczeństwie, Europie i świecie, w tym problemy związane ze spójnością społeczną (wykluczenie, bieda, nierówność szans) i procesami globalizacyjnymi. Wskazane jest prezentowanie poszczególnych zagadnień z uwzględnieniem wzajemnych współzależności między różnymi krajami, regionami i zjawiskami (w tym także z perspektywy zrównoważonego rozwoju), a równocześnie ukazywanie wpływu zachowań i decyzji pojedynczych obywateli na losy szerszych społeczności, a nawet całego świata.

Dodatkowo, na poziomie gimnazjalnym tradycyjnie w zakres nauczania włączana jest także edukacja ekonomiczna i podstawy przedsiębiorczości. W nowej podstawie programowej z wiedzy o społeczeństwie wyłączono natomiast przygotowanie do życia w rodzinie, które nauczane będzie jako osobny przedmiot.

W podstawie programowej *wiedzy o społeczeństwie* wyróżniono sześć wymagań ogólnych, z których pięć powtarza się w coraz bardziej rozwiniętej formie na kolejnych etapach kształcenia. Wymaganie szóste się zmienia i jest związane ze specyfiką nauczania na danym etapie.

Wymagania ogólne i szczegółowe

Etap	I. Wykorzystanie i tworzenie informacji
III	Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.
IV P	Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.
IV R	Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego, krytycznie je analizuje, samodzielnie wyciąga wnioski; wyraża i uzasadnia własne zdanie w wybranych sprawach w formie ustnej i pisemnej na różnych forach publicznych; przedstawia i uzasadnia poglądy odmienne od własnych.

Etap	II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów
III	Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.
IV P	Uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.
IV R	Uczeń rozpoznaje problemy w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz szuka ich rozwiązania; rozumie złożoność problemów społecznych i politycznych; dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego.

Etap	III. Współdziałanie w sprawach publicznych
III	Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.
IV P	Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.
IV R	Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

Etap	IV. Znajomość zasad i procedur demokracji
III	Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.
IV P	Uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.
IV R	Uczeń wyjaśnia demokratyczne zasady i procedury oraz stosuje je w codziennym życiu; charakteryzuje demokrację na tle innych ustrojów, ocenia działanie instytucji demokratycznych w Polsce i na świecie; ocenia rolę stowarzyszeń i organizacji obywatelskich oraz różnych form aktywności obywateli w funkcjonowaniu współczesnej demokracji.

Etap	V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej
III	Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń życia publicznego.
IV P	Uczeń opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

IV R	Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych podmiotów życia publicznego; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń w życiu społecznym i politycznym; przedstawia prawa i obowiązki obywatela RP; rozumie znaczenie prawa i praw człowieka w codziennym życiu obywatela oraz rozpoznaje przypadki ich łamania.
------	--

Etap	VI. Wymaganie ogólne, odmienne dla różnych etapów nauczania
III	VI. Rozumienie zasad gospodarki rynkowej Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.
IV P	VI. Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony Uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.
IV R	VI. Dostrzeganie współzależności we współczesnym świecie Uczeń przedstawia związki między swoim życiem a sytuacją społeczności lokalnej, sytuacją Polski, Europy i świata; wyjaśnia złożoność zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych; uwzględnia perspektywę globalną w interpretacji tych zjawisk.

Wymagania ogólne I, II, i III zawierają równocześnie wskazówki dotyczące form pracy z uczniami (patrz np. wymaganie ogólne II w odniesieniu do III etapu edukacyjnego: *Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.*). Takie zapisy nie ograniczają w żadnym stopniu autonomii nauczyciela w procesie dydaktycznym, chodzi jedynie o to, by przyjęty sposób nauczania i dobór treści odpowiadał wymaganiom ogólnym i szczegółowym zawartym w podstawie.

Wymagania ogólne nadają kierunek procesowi nauczania, a szczegółowe precyzują wiadomości i umiejętności, które uczeń powinien opanować na danym etapie. Sposób formułowania wymagań wskazuje, że nie chodzi tu o bierne przyswojenie pewnego zestawu informacji, ale o umiejętność funkcjonalnego ich wykorzystania do opisu i analizy życia publicznego, do rozwiązywania wybranych problemów oraz obywatelskiego działania w różnych formach dostępnych dla uczniów.

Wymagania szczegółowe

Wymagania ogólne a szczegółowe

Wymagania szczegółowe obejmują:

- w ramach kursu podstawowego (etap III oraz etap IV – zakres podstawowy): 118 wymagań szczegółowych ujętych w 31 modułów, czyli pogrupowanych merytorycznie wiązek wymagań, w gimnazjum oraz 39 wymagań ujętych w 6 modułów w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej;
- w ramach kursu rozszerzonego (IV etap – zakres rozszerzony) 226 wymagań ujętych w 45 modułów (z wyłączeniem gospodarki i przedsiębiorczości).

Moduły, czyli zestawy wymagań szczegółowych przypisać można do pięciu większych obszarów merytorycznych:

- życie w społeczeństwie (w tym naród i patriotyzm): 9 modułów w gimnazjum i w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej oraz 14 modułów w zakresie rozszerzonym w szkole ponadgimnazjalnej,
- życie publiczne i instytucje polityczne na poziomie lokalnym i krajowym: odpowiednio 9 i 14 modułów,
- prawo i prawa człowieka: odpowiednio 6 i 10 modułów,
- wybrane zagadnienia ogólnoswiatowe – Polska, Europa, świat: odpowiednio 5 i 7 modułów,
- gospodarka i przedsiębiorczość: 8 modułów w gimnazjum.

Wzajemne relacje między wymaganiami ogólnymi a szczegółowymi ilustrują przykłady:

A) III etap edukacyjny

- Wymaganie ogólne II: *Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.*
- Wymaganie szczegółowe: 5. 5) *uczeń opracowuje – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz).*

B) IV etap edukacyjny – zakres podstawowy:

- Wymaganie ogólne VI: *Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony; uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.*
- Wymaganie szczegółowe: 5.2) *Uczeń wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne; 6.6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które temu mogą zaradzić; 6.4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów).*

C) IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony:

- Wymaganie ogólne IV: *Uczeń wyjaśnia demokratyczne zasady i procedury oraz stosuje je w codziennym życiu; charakteryzuje demokrację na tle innych ustrojów, ocenia działanie instytucji demokratycznych w Polsce i na świecie; ocenia rolę stowarzyszeń i organizacji obywatelskich i różnych form aktywności obywateli w funkcjonowaniu współczesnej demokracji itd.*
- Wymaganie szczegółowe: 15.1) *Uczeń opisuje wartości będące fundamentem współczesnej demokracji; podaje różne sposoby rozumienia wolności, równości i sprawiedliwości; 15.7) rozpoznaje przejawy łamania zasad i procedur demokratycznych w życiu publicznym – w państwie, społeczności lokalnej i życiu szkoły; 12.5) uzasadnia znaczenie swobody zrzeszania się dla jakości życia publicznego itd.*

Zapis wymagań szczegółowych sugeruje pewną kolejność ich omawiania, ale jej nie rozstrzyga. Podstawę programową *wiedzy o społeczeństwie* na poszczególnych etapach można realizować według każdej autorskiej koncepcji pod warunkiem, że będzie spójna, logicznie uzasadniona i zostaną w niej uwzględnione wszystkie wymagania ogólne i szczegółowe. Szkoła i nauczyciel mogą dostosować rozkład materiału i sposób nauczania do potrzeb konkretnych oddziałów, możliwości organizacyjnych i bazy dydaktycznej szkoły. Należy tu wziąć pod uwagę m.in.: kalendarz roku szkolnego, liczbę uczniów w oddziałach, liczbę uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, możliwość blokowania zajęć, wyposażenie szkoły w sprzęt multimedialny, dostęp do Internetu, możliwość organizowania zajęć poza szkołą (np. wizyty uczniów w urzędzie gminy lub lokalnych mediach).

Ze względu na charakter przedmiotu oraz liczbę godzin do dyspozycji na etapie III oraz IV etapie edukacyjnym (zakres podstawowy) nie jest wskazany nadmierny nacisk na przekazywanie i egzekwowanie faktograficznych informacji; nauczyciel powinien natomiast skupić się na rozwijaniu kompetencji obywatelskich i społecznych, zawartych w wymaganiach ogólnych. Z kolei duża liczba godzin na nauczanie w zakresie rozszerzonym na etapie IV umożliwia znaczne zwiększenie – w stosunku do obowiązującej do tej pory podstawy programowej – zakresu merytorycznego nauczanych treści i kształconych umiejętności. Od uczniów wymaga się tu nie tylko przyswojenia wiadomości i kompetencji obywatelskich, ale też krytycznego i refleksyjnego podejścia do omawianych zagadnień oraz dostrzegania i rozumienia ich złożoności.

Nauczyciele i twórcy materiałów edukacyjnych na dany etap nauczania powinni zapoznać się z całą podstawą programową *wiedzy o społeczeństwie* (także na wcześniejszych i późniejszych etapach). Ułatwi to zachowanie ciągłości nauczania i przygotowanie uczniów do egzaminów zewnętrznych. Egzamin gimnazjalny odwołuje się bowiem do wymagań z etapu III, zaś maturalny obejmuje wymagania z etapu III oraz IV, zarówno z zakresu podstawowego, jak i rozszerzonego.

III i IV etap edukacyjny – uwagi o realizacji wymagań

Na każdym etapie kształcenia podstawa programowa stawia przed uczniem podobne wymagania ogólne, ale zawsze rozumiane są one i opisane w sposób dostosowany do wieku ucznia, jego możliwości uczenia się i coraz dojrzalszego postrzegania życia w społeczeństwie. Dojrzałość ta wynika nie tylko z ogólnego rozwoju ucznia, ale też ze stopniowego wchodzenia w zinstytucjonalizowany świat społeczny.

III etap edukacyjny

Celem III etapu jest dostarczenie uczniom wiedzy o podstawowych prawidłowościach, regułach i instytucjach życia publicznego oraz wykształcenie w nich umiejętności obywatelskich i postaw, niezbędnych do poruszania się w przestrzeni publicznej, właściwej dla ich wieku. Bardziej niż szczegółowych wiadomości faktograficznych o życiu społecznym i politycznym uczeń potrzebuje ogólnej „mapy” życia publicznego oraz umiejętności jej krytycznego czytania. Ponieważ i tak część wiedzy zdobytej w gimnazjum przez dany rocznik może ulec dezaktualizacji na skutek zmiany przepisów prawa bądź przemian społecznych, na tym etapie istotne jest przede wszystkim, by uczeń zainteresował się życiem publicznym, poznał język, który pomoże mu go rozumieć i był w stanie na bieżąco szukać informacji na ten temat. Istotne jest również stawianie przed uczniem takich zadań, by uczył się współpracy z innymi w rzeczywistym działaniu społecznym oraz sprawnego funkcjonowania w sytuacjach publicznych (np. umiejętność prowadzenia dyskusji, zebrania, zorganizowania klasowego głosowania czy szkolnych wyborów). Dlatego na tym etapie szczególnie rekomendowana jest metoda zespołowego projektu uczniowskiego – około 20% treści i umiejętności uczniowie powinni przyswajać tą właśnie drogą (patrz niżej uwagi o projekcie edukacyjnym).

Specyficznym dla tego etapu nauczania wymaganiem ogólnym jest przygotowanie ucznia do korzystania z możliwości, jakie stwarza gospodarka rynkowa, w tym do planowania własnej kariery zawodowej. Obszerny blok zagadnień ekonomicznych ma dostarczyć wiedzy potrzebnej do rozumienia podstawowych zjawisk ekonomicznych, do racjonalnego gospodarowania własnymi zasobami, a praktyczne ćwiczenia służyć powinny rozwijaniu postawy przedsiębiorczości.

Szczegółowe wymagania na III etapie nauczania dzielą się na cztery bloki: człowiek w społeczeństwie, instytucje państwowe i samorządowe, Polska w Europie i świecie, podstawy gospodarki i przedsiębiorczości (na IV etapie nauczania to odrębny przedmiot).

IV etap edukacyjny – zakres podstawowy, klasa I szkoły ponadgimnazjalnej

Większość uczniów – wszyscy, którzy nie podejmą nauki przedmiotu w zakresie rozszerzonym – właśnie na tym poziomie zakończy wyodrębnioną w przedmiot, usystematyzowaną edukację obywatelską. Później pewne jej istotne elementy znajdują się jeszcze w przedmiocie *historia i społeczeństwo*. Zgodnie z celami tego etapu nauczania uczeń ma głównie rozumieć świat

społeczny w sposób pragmatyczny: znać jego reguły, by wiedzieć, jak się zachować i jak działać. Z tego względu znalazły się tu treści i umiejętności najbardziej przydatne w codziennym życiu zarówno przed, jak i po osiągnięciu pełnoletniości.

Ten rok nauczania wiedzy o społeczeństwie zdominowany jest przez praktyczną edukację prawną i to jej podporządkowane są szczegółowe cele. Uczniowie mają nauczyć się obcować z prawem, dowiedzieć, czego ono od nich wymaga i jak mogą z niego korzystać w różnych sytuacjach życiowych. Powinni także oswoić się z językiem urzędowym, aby rozumieć dotyczące ich dokumenty i umieć sporządzać pisma urzędowe. Przystawianie funkcjonalnej wiedzy o instytucjach publicznych i zasadach ich działania ma dać uczniom umiejętność skutecznego poruszania się w nich z zachowaniem kryterium legalności. Przygotuje to ich także do samoorganizacji i współpracy w kontaktach z urzędami, sądami, policją, pracodawcami i innymi instytucjami życia publicznego. Od ucznia wymaga się, by samodzielnie gromadził informacje istotne dla dalszej nauki i przyszłej pracy zawodowej. *Wiedza o społeczeństwie* na tym etapie buduje wrażliwość na łamanie praw człowieka i gotowość angażowania się w ich obronę. Zakłada się wręcz, że uczeń powinien podjąć – w miarę swoich możliwości – jakieś działanie na rzecz praw i wolności (np. podpisać list protestacyjny czy zaangażować się w aktywność organizacji humanitarnej).

Szczegółowe wymagania dla zakresu podstawowego IV etapu nauczania dotyczą funkcjonowania instytucji publicznych, systemu prawa i sądownictwa, bezpieczeństwa oraz edukacji i pracy, a także praw człowieka, rozpoznawania przypadków ich naruszania oraz sposobów ich ochrony.

IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony

Wymagania ogólne kształcenia w zakresie rozszerzonym stanowią rozwinięcie wymagań z III etapu edukacyjnego (gimnazjum) i zakresu podstawowego IV etapu edukacyjnego (I klasa szkoły ponadgimnazjalnej). Ogólne wymagania dla tego etapu kształcenia realizowane są w znacznie szerszym kontekście niż na etapach III i IV podstawowym. Wszystkie zagadnienia o charakterze społecznym, politycznym i prawnym omawiane są więc w sposób pogłębiony, ukierunkowany przez wymagania szczegółowe o wyższym niż dotąd stopniu złożoności. Ma to służyć przygotowaniu ucznia do egzaminu maturalnego na takim poziomie, by był postrzegany przez wyższe uczelnie jako dobry kandydat na studia z zakresu nauk społecznych, prawnych i na innych kierunkach, gdzie wymagany będzie egzamin maturalny z wiedzy o społeczeństwie.

W stosunku do poprzedniej podstawy programowej znacznie rozbudowany został blok zagadnień z socjologii oraz stosunków międzynarodowych. Nauczanie na IV rozszerzonym etapie znacznie przesuwa więc także społeczny widnokrąg ucznia, włączając treści odległe od osobistych doświadczeń większości młodych ludzi – są to społeczne, ekonomiczne i kulturowe problemy

współczesnej Europy i świata, a także najważniejsze spory światopoglądowe w obrębie kultury zachodniej. Mocno zaakcentowany został refleksyjny stosunek do świata społecznego; uczeń powinien go nie tylko rozumieć, ale też poddawać ocenie omawiane zjawiska i umieć uzasadnić swoje sądy.

W znacznie większym stopniu niż na poprzednich etapach kształcenia uczniowie powinni korzystać z materiałów spoza podręcznika. Muszą umieć do nich samodzielnie dotrzeć, ocenić ich wartość i stosownie do niej je wykorzystać. Także umiejętność współpracy z innymi w sprawach publicznych powinna znaleźć wyraz w działaniach wyraźnie wykraczających poza mury szkoły. Równocześnie, zakłada się, że ze względu na presję egzaminacyjną, co najmniej 10% treści i umiejętności (a nie 20%, jak w gimnazjum) powinno być nauczanych w formie projektu uczniowskiego.

Rozszerzony zakres IV etapu edukacyjnego obejmuje podobne bloki treściowe jak etap III i IV (zakres podstawowy) łącznie (ale nie ma podstaw przedsiębiorczości i gospodarki, które nauczane są w ramach przedmiotu obowiązkowego „podstawy przedsiębiorczości” i przedmiotu uzupełniającego „ekonomia w praktyce”). Treści te oraz związane z nimi umiejętności opisano przez większą liczbę pogłębionych wymagań szczegółowych. Wśród nich znalazły się także zagadnienia zupełnie nowe, jak np. współczesne spory światopoglądowe, modele ustrojowe państw demokratycznych, systemy globalnego bezpieczeństwa i współpracy.

Metody nauczania

Przedstawione wyżej ogólne i szczegółowe cele nauczania wiedzy o społeczeństwie wymagają odpowiedniego sposobu pracy z uczniami. Nie da się skutecznie kształtować obywatelskich umiejętności i postaw, korzystając wyłącznie z tradycyjnych metod, takich jak wykład, lektura podręcznika i odrabianie ćwiczeń. Edukacja obywatelska powinna być „szkołą demokracji” – musi przekraczać model jednostronnej transmisji wiedzy na rzecz kształcenia zorientowanego na uczestnictwo i dialog. Nauczyciel jest w tym procesie przewodnikiem i pośrednikiem.

Takie kształcenie nastawione na uczestnictwo polega m.in. na:

- systematycznym odnoszeniu omawianego materiału do doświadczeń i obserwacji uczniów, zachęcanie do dzielenia się nimi,
- krytycznym podejściu do omawianych treści i wykorzystywanych źródeł,
- odwoływaniu się do różnych punktów widzenia i wskazywaniu argumentów „za i przeciw” w rozwiązywaniu problemów życia publicznego,
- korzystaniu z metod aktywizujących uczniów: rozwiązywania problemów, analizy przypadku, debaty i dyskusji, odgrywania ról, burzy mózgów, pracy w parach i grupach i in.,

-
- organizowaniu samodzielnej – indywidualnej i zespołowej – pracy uczniów oraz publicznej prezentacji jej wyników, poprzez wykorzystanie metody zespołowego projektu uczniowskiego.

Nauczyciele mają swobodę w doborze metod dydaktycznych, z wyjątkiem przygotowania uczniów do spełniania tych wymagań szczegółowych, które sugerują już pewną formę pracy na lekcji. Tak dzieje się m.in. w następujących przypadkach:

III etap nauczania: 5.5); 6.3); 13.2); 17.5); 17.6); 18.3); 26.3); 30.3)

IV etap – zakres podstawowy: 1.6); 2.8); 3.3); 5.5); 6.6)

IV etap – zakres rozszerzony: 12.7); 33.1); 35.3); 37.5); 45.5)

Jednak nawet w przypadku tych wymagań margines swobody nauczyciela pozostaje duży. Na przykład wymaganie 17.5) z etapu III edukacyjnego („*piśże podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnia prosty druk urzędowy*”) można zrealizować na różne sposoby: uczniowie mogą ćwiczyć pisanie ich na jednych zajęciach bądź każdą z trzech form (podanie, list, druk) używać na innej lekcji z cyklu zajęć o wspólnocie lokalnej i jej władzach. Jeszcze inny wariant to połączenie ćwiczenia tych umiejętności z realizacją projektu uczniowskiego, który polega na opracowaniu rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej (wymaganie szczegółowe 5.5). To umożliwi pracę nad dwoma wymaganiami równocześnie.

Podczas zajęć uczeń powinien odnosić się do realnych problemów życia publicznego, brać udział w debatach, uczestniczyć w głosowaniach oraz podejmować działania społeczne.

Korzystając z analizy rzeczywistych wydarzeń i zjawisk, uczniowie najlepiej rozwijają umiejętność poszukiwania informacji, krytycznego myślenia, dyskusowania i działania na rzecz wartości i spraw, które uważają za ważne. Uczą się formułować wnioski i sądy na podstawie zdobytych informacji, interpretować wypowiedzi i zachowania aktorów życia publicznego, w tym także idee i opinie odmienne od własnych.

Sz szczególnie na III etapie nauczania jest wskazane wykorzystywanie w nauczaniu obserwacji przez uczniów życia otaczającej ich społeczności lokalnej i naturalnego zainteresowania i zaangażowania w poprawę jakości życia swojej rodziny, sąsiadów, koleżanek i kolegów, mieszkańców swojej małej ojczyzny.

Na lekcjach uczniowie powinni rozważać także problemy kontrowersyjne, a nie tylko takie, co do których panuje powszechna zgoda. Przy kontrowersyjnych tematach nauczyciel musi zadbać o to, by uczniowie przestrzegali reguł demokratycznej debaty, a także, by podjęli próbę zrozumienia innych niż

**Prawdziwe
problemy,
debaty,
głosowania
i działania**

własny punktów widzenia na daną sprawę. Chodzi też o to, by byli w stanie zestawić ze sobą różne stanowiska, podważyć, a nawet poddać krytyce to, co zobaczą, usłyszą i przeczytają.

Uczniowie powinni mieć także możliwość prezentowania swego stanowiska na forum publicznym – w klasie, szkole, w ramach wspólnoty lokalnej (wobec przedstawicieli organów władzy i instytucji publicznych), a także wobec szerszego grona odbiorców, np. w Internecie. Warto tworzyć sytuacje, w których młodzi ludzie mogą przekonywać innych (także dorosłych, w tym urzędników publicznych) do działań, które sami uważają za słuszne. Ma to sens zwłaszcza w sytuacji, gdy mogą podjąć działania i mieć swój udział w rozwiązaniu wybranego problemu lub zmianie jakiejś szkodliwej praktyki w szkole, w osiedlu czy w gminie.

Szczególnie cennym elementem edukacji obywatelskiej na wszystkich poziomach jest uczestnictwo w wyborach. Okres wyborów powszechnych (samorządowych, parlamentarnych, prezydenckich, do parlamentu UE) i kampanii wyborczych powinien być wykorzystywany do edukacji o kompetencjach odpowiednich instytucji, znaczenia aktu wyborczego i frekwencji wyborczej. Ważną szkołą demokracji są także wybory do klasowych lub szkolnych instytucji samorządu uczniowskiego.

Uczniowie powinni także mieć możliwość głosowania w sprawach dotyczących życia ich klasy i szkoły (czy jechać na wycieczkę, czy nie), a także – po odpowiednim wprowadzeniu i naświetleniu problemu – w sprawach lokalnych (np. temat aktualnej debaty w radzie gminy), ogólnopolskich („gorący temat” debaty publicznej), europejskich (np. kwestia rozważana w Parlamencie Europejskim) i ogólnoświatowych (np. kontrowersja na forum ONZ). Sam sposób głosowania – jawny przez podniesienie rąk lub tajny przez wrzucanie głosów do urny – musi być dostosowany do przedmiotu głosowania i wagi sprawy.

Skoro edukacja obywatelska ma przygotowywać do udziału w życiu publicznym, uczniowie powinni już w ramach zajęć i w trakcie realizacji projektów edukacyjnych planować i podejmować rzeczywiste działania. Mogą to być inicjatywy w klasie i szkole (np. założenie gazetki szkolnej), jak i przedsięwzięcia wykraczające poza ramy szkoły, związane z życiem społeczności lokalnej (uporządkowanie miejskiego parku, założenie dyskusyjnego klubu filmowego), czy szerszych społeczności (udział w kampanii na rzecz wysokiej frekwencji w wyborach lub w sprawie globalnego ocieplenia). Młodzi ludzie uczą się przy tym współpracy, planowania własnego działania i odpowiedzialnego wywiązywania się z indywidualnych i zespołowych zadań. Dowiadują się także, jak w praktyce podejmuje się decyzje dotyczące szerszych społeczności, jakie przepisy prawne regulują daną dziedzinę życia, uczą się promowania swoich inicjatyw i szukania sojuszników.

Mogą to być zarówno samodzielne inicjatywy uczniów, jak i przedsięwzięcia, do których zachęci uczniów nauczyciel; działania jednorazowe (szkolna kampania informacyjna na temat praw ucznia) lub projekty dłuższe, trwające kil-

ka tygodni lub miesięcy (wolontariat na rzecz bezdomnych zwierząt). Szkoła powinna stworzyć takie możliwości, by każdy uczeń choć raz do roku wziął udział w społecznym działaniu.

Ze względu na cele przedmiotu *wiedza i społeczeństwo*, na III etapie edukacyjnym około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego, a na IV etapie edukacyjnym co najmniej 10%. Uczniowski projekt edukacyjny powinien mieć charakter zespołowy, choć poszczególne zadania mogą być wykonywane indywidualnie. Wskazane jest, by każdy uczeń uczestniczył w co najmniej jednym projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu. Realizując projekt, uczeń:

- zdobywa wiedzę i umiejętności związane z przedmiotem projektu;
- wybiera problem lub działanie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i założonymi celami projektu;
- poszukuje sposobów zbadania i rozwiązania problemu oraz skutecznego przeprowadzenia założonego w projekcie działania;
- organizuje własną pracę i współpracuje z innymi uczestnikami projektu;
- wytrwale i w przemyślany sposób dąży do realizacji zamierzonego celu;
- przygotowuje i przeprowadza publiczną prezentację efektów projektu (np. na forum klasy, szkoły, gminy).

Etapy realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego oraz zadania nauczyciela:

- wprowadzenie: nauczyciel przekazuje podstawy wiedzy na temat wybranego zagadnienia i pomaga uczniom zdobyć umiejętności umożliwiające przeprowadzenie projektu;
- wybór problemu i formy działania: nauczyciel przedstawia możliwe tematy projektów lub pomaga uczniom w zaproponowaniu własnego tematu;
- zaplanowanie pracy nad projektem i prezentacji końcowej: nauczyciel pomaga w stworzeniu planu działań i podziału zadań, w wyborze formy prezentacji końcowej, podaje kryteria oceniania;
- realizacja zaplanowanych działań: nauczyciel konsultuje i akceptuje realizację kolejnych etapów zadania;
- publiczna prezentacja efektów: nauczyciel stwarza możliwość publicznej prezentacji efektów projektu oraz ocenia go.

Tam, gdzie jest to uzasadnione merytorycznie, uczniowie powinni być zachęceni do projektów interdyscyplinarnych, wychodzących poza ramy wiedzy o społeczeństwie, które mogą być prowadzone we współpracy z nauczycielem historii, języka polskiego, geografii, a nawet biologii czy matematyki.

Technologie informacyjno-komunikacyjne w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie

W nauczaniu *wiedzy o społeczeństwie* szczególną rolę może odegrać zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Korzystanie z Internetu umożliwia uczniom i nauczycielom szybki dostęp do informacji o życiu publicznym, uregulowań prawnych, wzorów druków i pism urzędowych, materiałów źródłowych, wiadomości o aktualnych wydarzeniach w Polsce i na świecie, a także prac publicystycznych i naukowych poszerzających wiedzę ucznia.

Internet to miejsce otwartej debaty – analizy i komentowania wydarzeń, działań i decyzji dotyczących życia publicznego. To także narzędzie rzeczywiste – działania obywatelskiego (np. wysyłania listów w obronie prześladowanych), szukania sojuszników własnych inicjatyw, a nawet głosowania. Dlatego nauczyciel powinien zachęcać uczniów do uczestnictwa w społecznościach i dyskusjach internetowych. Sieć może stać się „naturalnym środowiskiem” dla skutecznej i atrakcyjnej dla młodych ludzi edukacji obywatelskiej, oczywiście pod warunkiem, że uczniowie zostaną przygotowani do krytycznej oceny wartości stron i wiarygodności dostępnych źródeł oraz świadomości zasad prawnych i etycznych związanych z korzystaniem z Internetu.

Uczniowie nie muszą przy tym pozostać biernymi odbiorcami tych przekazów – powinni także być zachęceni do samodzielnego tworzenia własnych tekstów, prezentacji multimedialnych, filmów, nagrań i innych wypowiedzi oraz zamieszczania ich w Internecie (np. w formie blogu, w serwisie społecznościowym, na stronie szkoły czy organizacji pozarządowej).

Podstawowe aplikacje komputerowe, takie jak edytory tekstu, arkusze kalkulacyjne, bazy danych czy narzędzia do tworzenia prezentacji multimedialnych, czynią pracę z uczniami bardziej skuteczną, atrakcyjną i ułatwiają prezentację jej efektów.

Ocenianie uczniów

Ocena służy klasyfikowaniu uczniów, ale także pełni rolę informacyjną i motywacyjną, dzięki czemu może wesprzeć proces nauczania. Ocenianie na *wiedzy o społeczeństwie* musi pozostawać w zgodzie z wewnątrzszkolnym systemem oceniania, jego zasadami i priorytetami. Ocena dotyczy wiedzy ucznia, jego obywatelskich umiejętności, uczestnictwa w zajęciach, a nawet pozalekcyjnej aktywności (np. w realizacji uczniowskich projektów). To od nauczyciela zależy, w jakim stopniu będzie uwzględniał poszczególne elementy w ostatecznej ocenie.

Zadaniem nauczyciela jest stworzyć warunki, w których uczniowie będą rozwijali postawy odpowiedzialności, zaangażowania czy otwartości. Nauczyciel powinien jednak unikać oceniania uczniów za wyrażane postawy i przekonania – uczniowie nie mogą być oceniani za swoje poglądy polityczne czy orientację ideową. Nauczyciel nie może jednak tolerować wypowiedzi i zachowań sprzecznych ze standardami praw człowieka, np. rasistowskich lub

antysemickich. Musi jasno komunikować wartości towarzyszące wychowaniu obywatelskiemu – takie jak wolność, sprawiedliwość, równość, prawa człowieka, szacunek dla prawa, solidarność, tolerancja, patriotyzm.

Ze względu na rekomendowane powyżej metody pracy z uczniami, konieczne staje się zwrócenie szczególnej uwagi na sposób oceniania różnych form aktywności ucznia na lekcjach – wypowiedzi pisemnych i ustnych, udziału w dyskusji czy socjodramie, ich zaangażowania w projekty indywidualne i zespołowe itp. Ponieważ dla skuteczności nauczania ważny jest nie tylko stopień, jaki ostatecznie uzyska uczeń, ale także sam proces oceniania, przed przystąpieniem do wykonania zadania uczniowie powinni znać kryteria oceny i wiedzieć, jakie warunki ma spełniać ich praca i na co konkretnie nauczyciel będzie zwracał szczególną uwagę. Dodatkowo konstruowanie kryteriów oceny wspólne z uczniami może być elementem wspierającym proces nauczania. W nauczaniu *wiedzy o społeczeństwie*, zarówno w gimnazjum, jak i w szkołach ponadgimnazjalnych, szczególnie adekwatne jest uzupełnianie oceny sumującej, czyli wyrażonej stopniem i podsumowującej prace uczniów na koniec nauczania tematu lub działu oceną kształtującą. Ocena kształtująca powinna dawać uczniowi konkretną informację zwrotną: co zrobił dobrze, co powinien poprawić, w jaki sposób ma to zrobić i jak dalej ma się rozwijać. Taki sposób oceniania pomaga uczniowi się uczyć i lepiej zrozumieć, co naprawdę kryje się za wymaganiami szczegółowymi.